

Redactioneel

In reactie op de economische recessie van de jaren '80 ontstond een roep om de verzorgingsstaat af te slanken. Het dominerende geluid was dat de overheid zich meer moest terugtrekken en meer taken moest overlaten aan de markt. De keuze voor liberalisering en privatisering moet vooral in dit licht worden gezien, stelt Lou Keune in het inleidende artikel van dit themanummer. Het is nooit zozeer een weldoordachte en weloverwogen keuze geweest als wel een opportunistische reactie op de recessie. Gezien de negatieve gevolgen die het niet zelden met zich meebrengt, acht Keune een meer fundamentele discussie nodig over de vraag of privatisering al dan niet wenselijk is. Hij draagt in zijn bijdrage enkele belangrijke thema's en discussiepunten aan om een dergelijke discussie vorm te geven.

Het General Agreement on Trade in Services (GATS), een overeenkomst die met name gericht is op verdere liberalisering van de handel in diensten, sluit prima aan bij het sinds de jaren tachtig ingezette neo-liberale overheidsbeleid, zo blijkt in de tweede bijdrage aan dit nummer. Erik Wesselius constateert dat grote internationale ondernemingen veel invloed hebben gehad op de totstandkoming en inhoud van het GATS. Een consequentie hiervan is dat de afspraken en verplichtingen van het GATS vooral gericht zijn op het belang van het internationale bedrijfsleven, en bepaald geen garantie bieden voor de instandhouding van goede publieke voorzieningen. Aangezien het onderscheid tussen publieke diensten en commerciële diensten niet altijd eenduidig is, heeft het GATS in feite ook op veel dienstensectoren betrekking. Overheden verliezen door de inflexibele overeenkomst een groot deel van hun beleidsvrijheid, ook wanneer het de voorziening van publieke diensten betreft. De auteur waarschuwt daarom tegen te nauwe samenwerkingsverbanden tussen overheid en bedrijfsleven, omdat deze het algemeen belang waaraan het handelsbeleid een bijdrage moet leveren, naar de achtergrond dreigen te doen verdwijnen.

Om de nadelen van het overdragen van publieke voorzieningen aan private ondernemingen op te vangen, komt Paul Dijkstra met een alternatief voor traditionele vormen van privatisering. Naast het traditionele onderscheid tussen de publieke en private sector onderscheidt hij een derde sector: de sector van maatschappelijke ondernemingen. De maatschappelijke onderneming deelt enerzijds kenmerken met ondernemingen in de private sector in zoverre zij een economische dimensie kent, zoals het gegeven dat het voortbestaan van de organisatie afhankelijk is van het behalen van voldoende omzet. Anderzijds heeft dit type onderneming een duidelijke sociale dimensie, zoals het feit dat zij zich expliciet ten doel stelt om een bijdrage te leveren aan de samenleving. De maatschappelijke onderneming laat zich dus juist inspireren door het algemeen belang, maar is tegelijkertijd wel bedrijfsmatig georganiseerd. Daarmee is deze organisatievorm volgens de auteur een geschikt alternatief voor de voorziening van en in publieke belangen.

Ook Robert Went wijst erop dat de privatiseringshousse van de afgelopen decennia ertoe geleid heeft dat private ondernemingen relatief los zijn komen te staan van nationale overheden. Ongewenst neveneffect was een sterk verminderde invloed op deze ondernemingen, hetgeen nog eens werd versterkt door het adagium van een 'terugtrekkende overheid' waarmee veel privatiseringsoperaties gepaard gingen. Bovendien bleek het zelfregulerende vermogen van de markt, waardoor de kwaliteit van publieke diensten gegarandeerd zou zijn, kleiner dan verwacht. De auteur vindt daarom dat de greep op private leveranciers van publieke diensten weer vergroot moet worden. Om de ongewenste neveneffecten tegen te gaan, moet privatisering niet aan minder overheidsregulering, maar juist aan meer overheidsregulering gepaard gaan. Ook burgers moeten meer invloed krijgen op de dienstverlening. Naast het 'exit'-mechanisme - de mogelijkheid om bij slecht functioneren van een dienst over te stappen naar de concurrent - moet de burger tevens de mogelijkheid tot 'voice' krijgen - de zeggenschap om bij de verstrekker van een dienst hun belangen te behartigen - .

Hoe hoog het kan oplopen met de risico's die aan privatisering zijn verbonden blijkt uit de bijdrage van Jan Cremers. Hij laat zien dat privatisering, die nergens op zo fundamentele wijze heeft plaatsgevonden als in Centraal en Oost Europa, heeft geleid tot afbrokkeling van de arbeidsverhoudingen en sociale relaties. Nadat centraal geleide planeconomieën daar na de val van de muur in korte tijd zijn omgevormd tot vrije markt economieën en een economisch primaat is gaan heersen, zijn de werknemersposities sterk afgezwakt en de sociale voorzieningen aanzienlijk verslechterd. De auteur betoogt dat deze gevolgen - de ijzeren wetmatigheden van privatisering -wel eens een voorspellende waarde zouden kunnen hebben voor het Westen. De ontwikkelingen in Centraal en Oost Europa zouden heel goed ons voorland kunnen blijken te zijn.

Margies Kaag maakt zich eveneens zorgen over de mogelijke gevolgen van een ongebreidelde voortzetting van de liberalisering en privatisering. Als lid van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, begin jaren tachtig, is zij er getuige van geweest dat kritische geluiden met betrekking tot privatisering niet zijn opgepikt of zelfs op voorhand gesmoord zijn. In een persoonlijk getint essay constateert zij dat de overheid zich niet erg druk maakt of de grondwettelijk verankerde basisbehoeften ook inderdaad gewaarborgd worden door uitvoerende commerciële organisaties. Aan de hand van de situatie in de landbouw schetst de auteur welke schade 'economisch rationele' landbouw toebrengt aan mens en milieu. Zij stelt dat dit eerder een toenemende ongelijkheid in de hand werkt dan tot voedsel voor allen leidt en dat deze toenemende ongelijkheid op zijn beurt een voedingsbodem vormt voor onveiligheid. Om het tij te keren pleit de auteur voor een meer op zorg en solidariteit gerichte, niet-materialistische tegencultuur.

Als het gaat om de uitwerking van het neoliberalisme en de voortgaande privatisering mag ook een kritische blik op de rol van de vakbeweging niet ontbreken. In een eerste bijdrage hierover wijst Hans Boot erop dat de afgelopen decennia een aanzienlijke verschuiving heeft plaatsgevonden in de dubbelrol die de vakbeweging in dit verband vervult. Aanvankelijk stelde de vakbeweging zich kritisch op ten aanzien van het kapitalistische systeem en trachtte zij tegengas te bieden tegen het gevoerde economische beleid. Maar inmiddels heeft zij zich ontpopt tot de rechterhand van de macht en heeft zij in sommige gevallen zelfs een actieve rol vervuld in het stimuleren van verdergaande privatisering. De vakbeweging heeft de inzet op liberalisering en privatisering nooit principieel ter discussie gesteld, terwijl deze processen wel collectieve problemen hebben gecreëerd waarvoor de vakbeweging de ogen niet kan sluiten, en waarop zij actie zal moeten ondernemen. De auteur concludeert dan ook dat de vakbeweging klem is komen te zitten in haar eigen dubbelrol, en dat herbezinning op deze rol nodig is om bij te kunnen dragen aan alternatieven voor het huidige economische beleid.

In de volgende bijdrage gaat George de Roos na hoe FNV-vakbond ABVAKABO omgaat met haar dubbelrol ten aanzien van het privatiseringsdebat. Deze bond heeft zich in principe altijd als tegenstander van volledige privatisering gepresenteerd, maar in de praktijk is dit standpunt in praktijk meer gedifferentieerd gebleken. Voor ABVAKABO is de garantie van toegankelijkheid van voorzieningen en de bescherming van de rechtspositie van werknemers van cruciaal belang voor het standpunt dat zij inneemt ten aanzien van privatisering en verzelfstandiging. De auteur schetst hoe deze standpuntbepaling zowel binnen de nationale als de internationale vakbeweging is verlopen aan de hand van een historisch overzicht en praktijkvoorbeelden.

In een laatste bijdrage over de vakbeweging schetsen Hans Baumann, Jan Cremers en Joern Janssen enkele trends in het organisatievraagstuk van de Europese vakbeweging. Zij plaatsen vraagtekens bij een sectorgewijze opdeling van vakbonden, aangezien dit niveau in Europees verband het minst ontwikkeld is. Ook constateren zij dat nationale regeringen steeds meer geneigd zijn om verantwoordelijkheden naar lagere niveaus te delegeren of juist over te dragen aan supranationale organen. Dit maakt dat het voor vakbonden steeds moeilijker wordt om op nationaal niveau goede onderhandelingen te voeren. De auteurs benadrukken niet zozeer de dubbelrol van de vakbeweging, als wel de dubbele beweging die zij moet maken, wil zij nog enige rol van betekenis blijven spelen. Aan de ene kant zullen vakbonden hun invloed op de hogere niveaus moeten trachten te vergroten, aan de andere kant zullen zij hun netwerken op ondernemingsniveau moeten versterken. Daartoe zullen ook hechtere samenwerkingsrelaties met andere vormen van werknemersvertegenwoordiging moeten worden aangegaan.

Vanuit het argument dat het effectiviteitswinst zou opleveren, heeft de afgelopen tijd ook in het veld van de arbeidsreïntegratie privatisering plaatsgevonden. De veronderstelling dat uitvoering van reïntegratietrajecten door commerciële bureaus effectiever zou zijn is echter nooit onderzocht. In het afsluitende artikel van dit nummer wordt deze veronderstelling nader onder de loep genomen. Joop Roebroek brengt een eerste verslag uit van een onderzoek naar de middellange termijn effecten van reïntegratietrajecten in de gemeente Tilburg. Zijn studie, waarin gebruik is gemaakt van zowel kwantitatieve als meer kwalitatieve methoden, wijst uit dat een groot deel van de cliënten die een reïntegratietraject succesvol hebben afgerond, op de middellange termijn nog steeds aan het werk zijn. Desalniettemin blijkt uit een analyse op basis van diepte-interviews met cliënten, dat het met de kwaliteit van de reïntegratietrajecten niet erg gunstig gesteld is. De auteur wijst er dan ook op dat een positieve uitstroom niet zonder meer tot de conclusie mag leiden dat daar ook een kwalitatief hoogwaardig traject aan vooraf gegaan is. Terwijl dit nou juist wel een veronderstelling is die door veel beleidsmakers wordt gehanteerd. In een tweede, binnenkort volgende bijdrage in het TAP, zal nog dieper worden ingegaan op de bevindingen van het onderzoek en zullen ook beleidsaanbevelingen worden geformuleerd.